

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

רשימת זכרונות

כתובים בידי הרבנית הצדקנית

מרת חנה ע"ה ז"ל

אשת כ"ק הרה"ג והרה"ח המקובל

מוהר"ר ר' לוי יצחק

זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

הוריו של כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושתיים לבריאה

שנת המאתיים להסתלקות-הילולא של כ"ק אדמו"ר הזקן

פתח דבר

הננו מו"ל בזה חוברת כ"ב של „זכרונות" שנרשמו ע"י הרבנית הצדקנית מרת חנה ע"ה, אמו של כ"ק אדמו"ר זי"ע.

בהוצאה זו, באה הרשימה כפי שנעתקה מכתב-ידה של הרבנית, ולאח"ז גם בתרגום ללה"ק, ובתוספת ציונים והערות בשוה"ג, כמבואר בפרטיות ב„פתח דבר" לחוברת הראשונה.

*

ויהי רצון שההוספה בהפצת המעיינות חוצה, תזרז את הגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, בקרוב ממש.

מערכת „אוצר החסידים"

י"א אדר, ה'תשע"ב

שנת המאתיים להסתלקות-הילולא של כ"ק אדמו"ר הזקן
ברוקלין, נ"י.

RESHIMAS ZICHRONOS

KESUVIM BIDEI HARABANIS HATZIDKANIS

MARAS CHANA

INSTALLMENT 22

Published and Copyrighted © 2012

by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY

770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213

(718) 774-4000 / Fax (718) 774-2718

editor@kehot.com

Orders:

291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213

(718) 778-0226 / Fax (718) 778-4148

www.kehot.com

All rights reserved.

The Kehot logo is a trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

Manufactured in the United States of America

נסדר והוכן לדפוס על ידי חיים שאול בן חנה

נדפס בדפוס: 538 Johnson Ave. Brooklyn N.Y. 11237 (718) 628-6700 The PrintHouse

פאָסט־קארטן מיט „פּדיונות“

איצט האָבן זיך אָנגעהויבן גרויסע „ליידעניש“ פאַר אים. ער האָט געהאַט היפש מענטשן לעבן זיך, וואָס האָבן זיך צו אים באַצויגן מיט דעם גרעסטן כבוד און ליבשאַפט – וואָלט איך זאָגן – וואָס מען קען געבן. אָבער נאָך אַלע אָנשטריינגען זיך האָט ער שוין ניט געהאַט קיין כח אויסנוצן דאָס, און באַ אים איז געווען אַ געפיל פון שעמען זיך עפעס מיט דער „שוואַכקייט“.

דער היינט איז געווען זייער אַ שווערער, אָבער ער האָט שוין ניט געהאַט קיין גרויסע האַפנונג אויף דעם מאַרגן, און דאָ איז געווען דער עיקר טראַגעדיע – ניט קוקנדיק אויף דעם ירא־שמים אויף מקבל זיין אַלץ באהבה, און עס קומט אַזוי דאָך.

אין טשילי, איז געווען אַ היפשער עולם, איינער האָט איבערגעגעבן דעם צווייטן וועגן אים. און עס פלעגן קומען פרויען, מיידלעך, וואָס האָבן געוואָוינט אין קאַלכאַז²⁶³, 5-8 קילאָמעטער פון אונז, און זיי פלעגן קומען צופוס אין די גרויסע היצן, אויף צו פרעגן „עצות“ און גלאַט זיך צו טרייסטן־שטאַרקן עפעס.

הערצער מיט ליידין און צרות איז ביי אַלעמען געווען. דאָרט איז געווען אַרויסגעשיקטע פון באַסאַראַביע, רומעניע, געווען אַנטלאַפּענע פון אַנדערע ערטער.

ווען די רויע³³³ זיינען אַהין אָנגעקומען²⁰⁴ האָבן זיי געהייסן – די „בורשזויעס“¹⁵⁹ – גאַנצע פאַמיליעס אַרויספאַרן, און אויף דעם „וועג“ האָבן זיי די גרעסערע, רייכערע קאַטעגאָריעס, אַפּגעטיילט, און האָבן די מענער צוגענומען און די פרויען מיט די קינדער האָבן זיי געלאָזט ווייטער פאַרן. און אַ סך פון זיי זיינען געקומען אין אונזער געגנט.

גלייך האָבן זיך אַלע דערוואוסט פון מיין מאַן. אין דעם ערשטן טאָג,

פלעגן זיי קומען, געוויינליך, אין צווייען, און דערנאך זיינען זיי געקומען אין גאַנצע גרופעס. ווי ער פלעגט אויף זיי ווירקן – איז ניט איבערצוגעבן. ביי אַזאַ צובראַכנקייט – ווי מוטיק זיי פלעגן אַרויסגיין!

בעת עס איז געווען אַזאַ שטריינגער צענזורען, פלעגט אַנקומען פאַסט־קאַרטן מיט „פדיונות“ און שאלות א.א.וו.³³⁴ פון דער צייט איז דאָ אַ סך צו שרייבן, נאָר עס איז מיר שווער...

נאָר דאָס איז אַלץ געווען „דורך־גייער“, ווי מען זאָגט, צופעליקע קענטשאַפט. ער האָט נאָך דעמאָלט געהאַט האַפּענונג, איז במילא מער שטאַרקייט. אָבער קומענדיק קיין אַלמאַ־אַטאַ, איז ער געוואָרן אַ מנהיג ביי אידן וואָס ער האָט געקענט רעדן מיט זיי אויף דעם „לשון“ וואָס ער האָט געוואָלט, און מען האָט אים באַזאָרגט, און געוואָלט צושטעלן אַלץ, אין אַלע פרטים אויף דעם שענסטן אופן.

איז דעמאָלט האָט זיך די קרייניק אַרויסגעוויזן אינגאַנצן, און האָט אים דערקוועטשט פיזיש, און אויף וויפל ער האָט זיך געשטאַרקט, איז גייסטליך האָט זיך דאָס אויך געזען. און פאַרשטאַנען האָב דאָס נאָר איך. די זייטיקע האָבן געזען אַז עס איז עפעס ניט אינגאַנצן ווי עס דאַרף זיין, נאָר וואָס איז די אורזאַכע האָבן זיי ניט געוואוסט.

ער האָט ניט געוואָלט מען זאָל זען ווי ער ווערט אויס מענטש. איך האָב אַלץ אים אַליין געטאַן, קיין שוועסטער דינגען, האָט מען ניט געקענט, האָט מען געדאַרפט בעטן איינעם פון די „אַריין־גייער“, און דאָס האָט ער זייער ניט געוואָלט.

די אַרבעט לעבן אים איז געווען אַ גאַנץ שווערע, אפילו ביי אַ פּרעמדן מענטשן, בפרט ביי אַזאַ נאָענטן.

* * *

(334) ראה גם שיחת ש"פ ואתחנן, ט"ז מנ"א תשמ"ח (התוועדות תשמ"ח ח"ד ע' 158): „אאמור“ .. אשר, מסר נפשו על הפצת התורה והמעיינות במדינה ההיא, ולאחרי יציאת כ"ק מו"ח אדמו"ר ממדינה ההיא נשאר הוא נכדם היחידי של אדמו"ר הזקן, אדמו"ר האמצעי והצ"צ המנהיג במדינה ההיא, ולכן פנו אליו גם בעניני הדרכה וכו' וכו', ובגלל פעולותיו בהפצת התורה והמעיינות נאסר והוגלה ונסתלק במקום גלותו כו'.

געשריבן ביז צוויי וואָכן פאַר די הסתלקות

מען האָט פאַר שבועות געדונגען אַ גאַנץ גוטע דירה, וואו עס איז געווען אַ סך בוימער מיט אַ גוטע לופט. צוויי גרויסע צימערן מיט אַ טעראַסע³³⁵ און אַ סאַד³³⁶. באַצאָלט פאַר אַנדער־האַלבן יאָר דירה געלט. איין צימער וועדליק דאָרט גאַנץ שיין אויסגעמעבלירט. ער האָט געהאַט אַ טיש וואו צו שרייבן, אַן אָרט אויף די ספרים, וואָס ער האָט שוין אַביסל אַנגעקליבן, און האָט טאַקע געשריבן די גאַנצע צייט.

צוויי וואָכן פאַר די הסתלקות האָט ער נאָך געשריבן³³⁷. דער כתב איז שוין אָבער געווען זייער צובראָכן. איך האָב דערנאָך אַ קוק געטאָן, איך האָב געמיינט אפשר איז דאָס אַ צוואה, אָבער ווי איך האָב געזען – איך האָב געוויינליך ניט פאַרשטאַנען די טיפקייט, אָבער די שפראַך, און אזוי אויבן־אויף – איז דאָס געווען ווי ער האָט אַלעמאַל געשריבן.

דער סדר איז געווען אַז ער פלעגט רויכערן אַ פאַפּיראַס⁵⁹ (וואָס דאָרט איז דאָס געווען זייער שווער צו באַקומען). אָבער אים האָט מען צוגעשטעלט די בעסטע, און וויפל ער האָט געוואָלט. – און נאָך דעם רויכערן זיך שטאַרק פאַרטראַכטן, און גלייך זיך נעמען שרייבן.

איך האָב דאָס אַלץ, די כתבים, געלאָזט אין מאַסקווא, אויב מען האָט דאָס דאָרט ניט דן געווען לשריפה⁴⁴.

* * *

אין אַ פאַר שעה איז געוואָרן פיר בעטן

גיין איז אים שוין געווען שווער, פלעגט מען קומען צו אונז. די שכנים וואָס האָבן מיט אונז געוואָוינט, זיינען געווען אַ לעניגראַדער פאַר־פּאָלק, ער האָט זיך פאַר מיר באַרימט אַז אים איז שוין צוויי און פופציק יאָר, נאָך קיין עברי קען ער ניט. זיי האָבן זיך גערעכנט פאַר זייער „אינטיעליגענטע“.

(335) מרפסת.

(336) גן.

(337) ראה גם לקמן ע' 000.

ער האָט געזאָגט, אַז די קאַטיעגאַריע אידן, ווי דער נייער שכן²⁴⁹, פאַרנעמען ביי אים קיין אָרט ניט. אָבער נאָך אַ פּאַר מאָל פאַרבריינגען מיט אים, מיט דעם נייעם שכן, זיצנדיק ביינאַכט אויף דער טעראַסע, פלעגט ער דערנאָך היילן זיך פון דער אַרבעט אַ היים וואָס פריער, ער זאָל נאָך קענען רעדן מיט דעם שכן. עס איז אים זייער אינטערעסאַנט.

זיינע רייד מיט אים זיינען געווען, געוויינליך, וועלטליכע, און ער האָט נאָך דעמאָלט אַריינגעטראָגן אַ סך לעבן אין דעם.

און מיט אַמאָל פלעגט אים ווערן ניט גוט, און פלעגט מיר גלייך אַוועקרופן אין צימער, ער האָט ניט געוואָלט, צו ניט געקענט, זיין מיט זיי.

די באַציאונג פון די אַלע גוטע פריינט צו אונז – צווישן זיי איז געווען פריערדיקע באַקאַנטע, און געווען אַזעלכע וואָס מיר האָבן זיך ערשט באַקאַנט מיט זיי – און מיט אַ מין וואַרעמקייט און איבערגעגעבנקייט, האָבן זיי אַלץ געטאָן! עס האָט פאַרגרינגערט צו טראָגן די צרות. ער האָט קיין עלנטקייט ניט מיט געפילט אַבסאָליוט.

שבת, אז זיי זיינען געווען פריי פון אַרבעט, פלעגן אַ סך פון זיי אונז באַזוכן. יונגע, אַלטע, מענער, פרויען. יעדער פון זיי האָט אַריינגעטראָגן אַזאַ אמת'ע געטריישאַפט, מיר האָבן דאָס דעמאָלט געפילט, און איך געדיינק דאָס נאָך איצט.

וואָס מען האָט נאָר געדאַרפט, די בעסטע און טייערסטע זאַכן פון פראָדוקטן, וואָס אין מאַסקווא איז ניט געווען פאַר אַלע, נאָר פאַר די מיוחסים – האָט מען אַלץ צוגעשטעלט.

פריער האָט מען געמיינט אַז עס וועט אים נאָך מציל זיין פון דער קריינק, דערנאָך, ווי עס האָט זיך מער אַלץ אַרויסגעוויזן³³⁸, האָט מען דאָס געטאָן גלאַט אַזוי, כדי אים צו מאַכן פילן גוט.

דער פראָפעסאָר, וועלכע איז געווען נאָכאַמאָל, האָט געהייסן אַז ער זאָל ליגן מער אויף דער טעראַסע, אויף דער פרישע לופט. האָט מען

(338) שהמצב אבוד, וא"א לרפאות החולי ר"ל.

דאָרט געדאַרפט אַוועקשטעלן אַ בעט. אין דעם איז געווען אַזאַ דעפיציט, און פאַמיליעס פון זעקס-זיבן מענטשן, ביי די רייכערע, פלעגט ניט זיין מער ווי צוויי אָדער דריי בעטן.

דעם טאָג וואָס דער פראָפּעסאָר האָט דאָס נאָר געהייסן, איז פאַר אַ פאַר שעה געוואָרן פיר בעטן אין הויף. איך ווייס גאַר ניט פון וואַנען האָבן זיי דאָס געבראַכט, ווייל קויפן איז ניט געווען וואו. און אַלעמאַל האָט מען געפרואווט אַן אַנדער בעט, אפשר וועט ער זיך אין איר פילן בעסער.

מען האָט געדאַרפט זען דעם טראַגן די בעטן דורך דער גאַס. קיין וואַגן מיט וואָס זיי צו פירן איז ניט געווען. דאָס האָבן זיך עטליכע מענטשן פשוט געביטן, און האָבן געשלעפט אַ שווערע משא אויף די פלייצעס.

אַוועקפאַרנדיק, האָב איך מיט די בעטן מחי' געווען עטליכע פאַמיליעס. איך האָב דאָס געלאָזט אַזעלכע וואָס זיינען געשלאָפן אויף נאַסע ערדן, קראַנקע מענטשן.

* * *

ייסורי נפש

בתקופה זו החל בעלי לסבול ייסורי נפש גדולים. סביבו היו מספר ניכר של אנשים שהתייחסו אליו בהדרת כבוד והפגינו כלפיו אהבה במידה הגדולה ביותר, אבל למרות כל נסיונותיו להתאמץ ולהתחזק, לא היה בו עוד כוח לנצל את המצב החדש, והתעוררה בו מין תחושת בושח על חולשתו.

ההווה היה קשה עד מאוד, אבל בעלי לא תלה עוד תקוות גדולות גם ביום המחרת, ובזה היתה עיקר הטרגדיה — מבלי הבט על יראת־השמים שלו ועל העובדה שקיבל הכל באהבה ובמחשבה שכך מגיע לו.

בציאילי היה ציבור רחב — אנשים סיפרו זה לזה על בעלי, והיו מגיעות אלינו נשים ונערות שהתגוררו בקולחוזים, במרחק חמישה עד שמונה קילומטרים מאתנו. הן היו מגיעות ברגל, בימים הלוהטים ביותר, כדי לבקש עצות, ובכלל — כדי להתנחם ולהתחזק במידת־מה.

לכולם היו לבבות גדושים בסבל ובצרות. היו שם גולים מבסרביה ומרומניה, ופליטים ממקומות אחרים. כשהגיע לשם הצבא האדום⁷, הם פקדו על ה"בורגנים" — משפחות שלמות — לנסוע משם, ובמהלך המסע הפרידו את המשפחות שהשתייכו לקטגוריות החשובות והעשירות יותר מביניהם, אסרו את הגברים, והניחו לנשים ולילדים להמשיך במסע.

הרבה מנשים אלו הגיעו לאזורנו, ומיד נודע לכולן על בעלי. ביום הראשון הן נהגו להגיע בדרך־כלל בזוגות, ולאחר־מכן החלו להגיע בקבוצות שלמות. לא ניתן לתאר את גודל השפעתו על מצב רוחן. בשברון־לב כה גדול באו — וברוח כה מחוזקת יצאו!

בעת שצנזורה כה קפדנית שררה בכל — היו מגיעות אל בעלי גליות־דואר ובהן "פדיונות", שאלות וכדומה. הרבה יש לכתוב על אותה תקופה, אבל קשה עלי הדבר.

אלא שכל אלו היו עוברי דרכים, "מכרים מזדמנים" כפי שנהוג לומר. היתה בלבו עדיין תקווה לעתיד, ולכן היה חזק יותר ברוחו.

אבל כשהגיע לאלמא־אטא — הפך למנהיג של יהודים שעמם יכול היה לשוחח בסגנון שרצה בו, ושדאגו לצרכיו ובחפץ לב סיפקו לו את כל הדרוש לו, בכל הפרטים ובאופן הטוב ביותר; ודוקא אז התגלתה

בו המחלה במלוא עוצמתה, דבר שרוצץ אותו פיזית, וכל כמה שניסה להתחזק — הדבר ניכר עליו גם מבחינה נפשית.

רק אני הבנתי זאת. אלו שעמדו מהצד ראו שדבר־מה אינו לגמרי כשורה, אבל מה הגורם לכך — לא ידעו.

בעלי לא רצה שזרים יראו כיצד הוא הולך ומאבד את יכולת התפקוד האנושית, ואני טיפלתי בו בעצמי בכל מה שנדרש. לשכור אחות — לא היה באפשרותנו; אילו רציתי שמישהו אחר יטפל בבעלי — היה עלי לבקש זאת מאחד מבאי־ביתנו, דבר שהיה מאוד לא לרוחו של בעלי. הטיפול בבעלי היה קשה למדי אפילו לאדם זר, ובפרט לאדם כה קרוב.

כתיבה עד הרגע האחרון

לפני חג השבועות נשכרה למעננו דירה טובה למדי, במקום שהיו בו עצים רבים ואוויר טוב. היו בה שני חדרים גדולים, מרפסת וגינה. שכר הדירה שולם מראש לשנה וחצי.

אחד החדרים היה מרוהט יפה למדי ביחס לתנאים ששררו שם. היה לבעלי שולחן לכתוב עליו, מקום להניח בו ספרים — שבעלי הספיק כבר לאגור מעט — והוא אכן כתב במשך כל הזמן.

שבועיים לפני הסתלקותו הוא עדיין כתב¹⁷⁰, אבל כתב־ידו כבר היה שבור מאוד. לאחר־מכן העפתי מבט במה שכתב, במחשבה שייתכן שמדובר בצוואה, אבל כפי שראיתי — כמובן לא הבנתי את עומק הדברים, אבל זיהיתי זאת לפי הסגנון ובהסתכלות שטחית — היה תוכן הדברים דומה למה שכתב תמיד.

סדר הדברים היה, שבעלי היה מעשן סיגריה (דבר שהיה קשה מאוד להשיג שם, אבל לבעלי ספקו הסיגריות הטובות ביותר, בכל כמות שרצה), ולאחר העישון היה מתעמק במחשבותיו, ומיד מתחיל לכתוב. את כל הכתבים השארתי במוסקבה — אם לא דנו אותם שם לשרפה²⁴.

שיח שכנים

מאחר שהיה קשה לבעלי ללכת, היו האנשים מגיעים לביתנו. השכנים שחלקו עמנו את מקום מגורינו היו זוג מלנינגרד. הגבר

(170) ראה גם לקמן ע' 000.

התפאר בפניי שעל-אף חמישים ושתיים שנותיו אינו יודע לקרוא "עבריי". הם החשיבו עצמם כ"אינטליגנטים" מאוד.

איש זה אמר שסוג זה של יהודים, כמו שכנו החדש¹²², אינו תופס כל מקום בעיניו. אבל לאחר שבילה בשיחה מספר פעמים עם "השכן החדש", כשהם יושבים בלילה במרפסת — החל האיש למהר לשוב הביתה מעבודתו מוקדם ככל האפשר, כדי שיוכל להספיק לשוחח עם השכן, שכן "השיחות עמו מעניינות אותו מאוד..."

שיחותיו של בעלי עם השכן עסקו, כמובן, בענייני העולם, ובעלי השקיע בהן כוחות רבים. לעתים באמצע השיחה היה בעלי חש לפתע שלא בטוב, ומיד היה קורא לי מן החדר כדי שאכניס אותו הביתה, שכן הוא לא רצה עוד — או לא היה יכול עוד — לבלות עם השכנים.

ידידות ומסירות

מה נפלא היה יחסם אלינו של כל הידידים הטובים הללו — ביניהם היו מכרים מן העבר, והיו חדשים שהתוודענו להם זה עתה — וכמה גדולה החמימות וההתמסרות שבהן עשו כל זאת למעננו! מסירות זו הקלה מעלינו את משא הצרות. בהחלט, בעלי לא סבל מבדידות.

בשבת — כשהיו חופשיים מעבודתם — היו רבים מהם מגיעים לבקרנו. צעירים, מבוגרים, גברים ונשים. כל אחד מהם הביא עמו רוח כה אמיתית של ידידות נאמנה, אותה הרגשנו אז, ואותה אני זוכרת עד היום הזה.

כל דבר שנזקקנו לו — המוצרים הטובים והיקרים ביותר, כאלה שגם במוסקבה לא היו בהישג ידם של הכל, אלא של המיוחסים בלבד — הכל הם סיפקו לנו. בתחילה עשו זאת מתוך מחשבה שיהיה בכך כדי להציל את בעלי ולרפאותו ממחלתו. לאחר-מכן, ככל שהתבררו הדברים¹⁷¹, עשו זאת פשוט כדי לגרום לו להרגיש טוב יותר.

הפרופסור, שהגיע לבקר את בעלי פעם נוספת, הורה לו לשכב זמן רב יותר במרפסת, באוויר הצח. היה צורך איפוא להציב שם מיטה.

בעיר שרר מחסור כבד במיטות, ובכתי משפחות בנות שש-שבע נפשות — העשירות שבהן — היו לא יותר משתיים-שלוש מיטות.

(171) כלומר: כשהוברר שלא ניתן לרפא את רלוי"צ, ומצבו חסר-תקווה ר"ל.

ועם זאת, עוד באותו יום שבו הורה על כך הפרופסור — בתוך מספר שעות — הופיעו בחצר ביתנו ארבע מיטות! אין לי כל מושג מניין הובאו המיטות, שכן לקנות מיטות — לא היה היכן. ניסינו איפוא להשכיבו בכל פעם במיטה אחרת, בתקווה שמיטה זו תהיה לו נוחה יותר. מחזה בפני-עצמו היה הדרך שבה נישאו המיטות ברחוב. לא היו עגלות להוביל בהן את המיטות, ומספר אנשים התחלפו בנשיאת המיטות, כשהם נושאים משא כבד על כתפיהם.

כשנסעתי משם החייתי את נפשותיהן של מספר משפחות באמצעות מיטות אלה. השארתי אותן עבור אנשים חולים שנאלצו עד אז לישון על הקרקע הלחה.

נדפס על ידי ולזכות

יוסף יצחק הכהן בן רישה
וזוגתו **נחמה דינה בת מלכה רייזל**

אוריאל צבי הלוי בן גיטל עטל
וזוגתו **בתי' בת שרה מינדל**

שלום דובער בן רבקה נעמי
וזוגתו **אסתר בת מרים**

בנימין בן חדוה
וזוגתו **רבקה רחל בת אסתר שיינדל**

ומשפחתם שיחיו לאריכות ימים ושנים טובות
להצלחה רבה ומופלגה בטוב הנראה והנגלה
בכל אשר יפנו בגשמיות וברוחניות
ולנחת רוח יהודי חסידותי מתוך שמחה וטוב לבב